

Monteskiusz, *Uwagi nad przyczynami wielkości i upadku Rzymian* (1748),
przekład Henryk Elzenberg
w: *Filozofia francuskiego Oświecenia*, wybór Bronisław Baczko, Warszawa
1961, s. 131

Co rządzi rozwojem państw?

Błędy mężów stanu nie zawsze są niezależne; często są one koniecznymi wynikami położenia, w którym jedna niestosowność pociąga za sobą drugą. [...]

Oto krótka historia Rzymian: zwyciężyli wszystkie narody swoimi zasadami; lecz gdy to osiągnęli, ich republika nie mogła się utrzymać. Trzeba było zmienić rząd i zasady przeciwne pierwotnym, i zasady zastosowane w tym nowym rządzie, spowodowały upadek ich wielkości.

Światem nie rządzi przypadek. Mogliby temu przyświadczyć Rzymianie, którzy się cieszyli szeregiem ciągłych powodzeń, gdy się kierowali pewnym planem, i których dotknął nieprzerwany szereg klęsk, odkąd postępowali podług innego. Są pewne ogólne przyczyny, bądź moralne, bądź fizyczne, które działają w każdej monarchii, podnoszą ją, podtrzymują albo obalają. Wszędzie nieszczęścia zależą od tych przyczyn; i jeżeli przypadek jednej bitwy, to jest przyczyna szczególna, zrujnował państwo, to była przyczyna ogólna, która sprawiała, że to państwo musiało zginąć wskutek jednej bitwy. Słowem, ogólny bieg wydarzeń pociąga za sobą wszystkie wypadki szczególne. (...)